

Hallgatói vallásosság és felsőoktatási beágyazottság

A vallásosság tanulmányi pályafutásra gyakorolt hatását vizsgálva az utóbbi évtizedben végzett kutatásaink során meggyőződünk arról, hogy – noha az iskolai eredményességgel foglalkozó hazai vizsgálatok nem számolnak a vallásosság hatásaival – érdemes odafigyelnünk a jelenségre. Felületes szemlélő könnyen arra a következtetésre juthat, hogy a téma társadalmi jelentősége kicsiny, sőt a kérdésfelvetés is fölösleges, hiszen a hazai vallásszociológiai munkák hosszú ideig arról számoltak be, hogy az iskolai végzettség emelkedésével igen határozottan csökken a vallásos elköteleződés a társadalomban. Azonban az utóbbi évtized elemzései arra mutattak rá, hogy térségünkben ez az összefüggés elsősorban a szocialista modernizáció valamint az államilag támogatott szekularizáció következménye volt (TOMKA 2011, GAUTIER&SINGELMANN 1997), sőt, újabban kifejezetten intenzív vallásgyakorlat figyelhető meg a magasan kvalifikált fiatalok körében (GEREBEN 2009, TOMKA 2010, ROSTA 2010). E probléma akkor válik különösen érdekessé, amikor egy gazdasági depresszióval és egy sereg ezzel összefüggő és ettől független társadalmi problémával küzdő térség hallgatótársadalmát vizsgáljuk, melyben az átlagosnál alacsonyabban iskolázott szülői háttérű hallgatók képezik a döntő többséget (PUSZTAI 2011).

Több munkánkban foglalkoztunk a kisebbségben élő hallgatók (KOZMA-PUSZTAI 2006, PUSZTAI-NAGY 2005) valamint a vallási közösségekhez tartozó fiatalok (PUSZTAI 2009, PUSZTAI 2011) vizsgálatával. Rámutattunk, hogy nemcsak a hallgatók egyéni pályafutása és esélyei szempontjából lényeges individuális jellemzőkként kell számolnunk a vallásossággal, hanem azért is fontos odafigyelni a hallgatótársadalom ezirányú sokszínűségére, mert a vallásos hallgatói csoportok az intézményi szocializáció sajátságosan újszerű mintázatainak kialakulásához járulnak hozzá. Az oktatáskutatás számára további kérdés az, hogy a vallásosság mentén szerveződő közösségek támogatják vagy elvonják a fiatalokat a felsőoktatási karriertől. A végzős alapképzés és a mesterképzést kezdő hallgatók körében végzett kvantitatív (PUSZTAI 2011) valamint a hallgatói közösségekben és szervezetekben végzett kvalitatív kutatásaink (PUSZTAI et al. 2012) eredményeire támaszkodva azt vizsgáljuk, hogy a vallásos hallgatói közösségekhez tartozás milyen módon hat a hallgatók tanulmányi és társadalmi integrációjára illetve az eredményes egyetemi pályafutására. A tanulmányban a vallásosság és a társadalmi

státus s az ezt megalapozó tanulmányi pályafutás legfontosabb összefüggéseit tekintjük át, majd a vallásos közösségekhez tartozás és a felsőoktatási intézményekbe való relációs és kulturális beágyazottság kapcsolatának elemzésére térünk rá. Végül a vallásosság mentén szerveződő közösségekhez tartozók tanulmányi többletmunkára való hajlandóságát vizsgáljuk meg a családi státusmutatók kontrollja alatt.

Vallásosság és társadalmi státus

Vallásosság és társadalmi státus, a vallásosság és iskolai előmenetel kapcsolata a vallásszociológia kiemelt figyelemmel vizsgált kérdése. Szakirodalmi viták tárgya, hogy a vallásosság csökkenése egyértelmű és elkerülhetetlen következménye-e a modernizációs folyamatnak, a dominánssá váló racionalitásnak, a magasan képzettek aránynövekedésének, és a nyitott társadalomban visszafordíthatatlanul meggyengül-e a vallásosság mentén szerveződő közösségi közeg hatóereje (TOMKA 2011). Régióink vallásszociológiai vizsgálatainak adatai azonban arra hívták fel a figyelmet, hogy itt nem ugyanolyan modernizációs folyamat zajlott le, mint Nyugat-Európában, s az oktatási rendszer nemcsak a státuselérésben, hanem a vallásos nézetek interpretálásában is központi szerepet töltött be évtizedeken át, így a vallásosság és az iskolázottság összefüggése nem magyarázható egyszerűen a modernizáció hatásával. A térségben valószínűleg jelentős részben az ideológiai szempontok által meghatározott nevelési és oktatási rendszerek működésének eredménye az, hogy az alapvető társadalmi státusmutatók kiemelkedő erővel és negatív irányban függenek össze a vallásossággal. A rendszerváltozás első évtizedében felszínre kerülő tények azt a felfogást erősítették, hogy ok-okozati kapcsolat van a vallásosság és a társadalmi helyzet között, de ebben az összefüggésben a vallásosság inkább a magyarázó változó szerepét játssza, vagyis a vallásosak alacsony társadalmi státusa inkább az elmúlt évtizedek vallásosakkal szembeni ideológiai diszkriminációjának és a vallásosak önszelekciójának köszönhető (HEGEDŰS 2000, GÖRGÖY 2001, BÖGRE 2004, PUSZTAI 2004).

A társadalmi státus és a vallásosság fordított arányú összefüggésének az erőssége az utóbbi évtizedekben csökkenni látszik: a legalacsonyabb végzettségűeket az egyetemi végzettségűek követik például a gyakori templomba járásban. Emellett a fiatalok körében a vallási mező mindkét szélső pólusához tartozók körében felülreprezentált a magasan iskolázott szülőkkel rendelkezők aránya, s az egyházas fiatalok származására nemcsak magasabb iskolázottság, hanem a valamivel előnyösebb gazdasági státus jellemző, különösen a nagyvárosokban (TOMKA 2010, ROSTA 2010, HÁMORI-ROSTA 2011).

Vallásosság és tanulmányi siker

Kutatási tapasztalataink azt mutatják, hogy a vallásosság és az iskolázottság valamint vallásosság és az iskolai munkához való hozzáállás, iskolai eredményesség kérdésköreit érdemes különválasztva vizsgálni. A legmagasabb iskolai végzettség elérésének társadalomban való eloszlásának magyarázatát kutatások sora keresi, s ezek nagy biztonsággal mutatják ki, hogy – noha az előző generáció iskolázottsága igen markáns erőforrás ezen a téren – néhány tényező hatását korábban nem vizsgálták. Ezek közül munkáinkban a vallásos kontextus strukturális és kulturális jellemzőire hívtuk fel a figyelmet (PUSZTAI 2009). Klasszikus gondolat az, hogy a vallásosság önmagában társadalmi mobilitást segítő tényező is lehet (RIESMAN 1983, WEBER 1982), de azóta is elemzések sora keresi az empirikus választ, s egyesek szerint támogatja, mások szerint éppen aláássa a magas teljesítményt, az iskolai sikert a vallásgyakorlás (v.ö. PUSZTAI 2009).

A kutatók jelentős része szerint tetten érhető az egyéni és közösségi vallásgyakorlat hatása a tanulmányi munkára, továbbtanulási aspirációkra, egy fiatal későbbi társadalmi státusára, s többek értelmezése szerint a családi kulturális tőkehátrány kompenzálására szolgál (DARNELL & SHERKAT 1997, LEHRER 1999, REGNERUS 2000, LOURY 2004). A vallásgyakorlat tanulmányi karrierre gyakorolt hatásának működési mechanizmusát többféleképpen próbálják értelmezni. Felmerül a kérdés, hogy az összefüggés közvetlen vagy közvetett-e, vagyis a vallásosság valamilyen attitűd kialakításához vezet, amely az iskolai teljesítményt segíti. Kérdés, hogy ez az attitűd a vallásosság szerves központi eleme, mint például a lelkiismeretesség, vagy a vallásos neveltetés mellékhatása, mint a tekintélytisztelet (IANNACCONE 1998). Van, aki úgy vélekedik, hogy közös okra vezethető vissza a vallásosság és az iskolai siker, s ez pedig a vallási közösségben megszokott engedelmességgel, vagy mondhatjuk úgy is, kooperálni tudással van összefüggésben. A hatásmechanizmus leírásában a legérdekesebb alternatíváknak a következőket tartottuk: egyrészt a személyes kortárs kapcsolatháló révén kortárs csoportnyomásként jelenhet meg (SEWELL et al. 1969, DARNELL & SHERKAT 1997), a vallásos barátokkal való együttműködés feltételeként. Másrészt a vallásosság kognitív dimenziója által az értékpreferenciák és normák közvetlenül is befolyásolják az egyén iskolával kapcsolatos mindennapi és sorsfordító döntéseit (LEHRER 2006). Harmadrészt a családhoz, munkához és más egyebekhez való hozzáálláson keresztül, az azzal kapcsolatos döntések következményeként is visszahat az egyén oktatási döntéseire (LEHRER 2006). Emellett a hátrányos helyzetű tanulók iskola által okozott akkulturációs sokkját enyhítve, s a sikertelenség miatti stresszt mérsékelve adhat biztonságot a tanulónak (CLARK & LELKES 2005).

Vallásosság a felsőoktatásban

Azt, hogy a felsőoktatásban eltöltött évek kitüntetett életszakasz az egyén gondolkodásmódjának, politikai, vallási attitűdjeinek formálódása szempontjából, Newcomb Bennington College-ban végzett vizsgálatai óta sejtjük, s az újabb kutatások megerősítették, hogy intézményi környezettől függően, de többé-kevésbé döntő spirituális változásokat hoznak ezek az évek (FELDMAN–NEWCOMB, 1969, SCHREINER 2000, MORRIS et al. 2003, ASTIN et al 2011). A felsőoktatási kutatások újabban egy másik megközelítésből kezdték el kitüntetett csoportként vizsgálni a vallásgyakorló hallgatókat. Más hallgatói csoportokkal (alacsony státusú családból származók, kisebbségi etnikai csoportokhoz tartozók családfenntartók, munka mellett tanulók) együtt sajátos kockázati csoportokként azonosította őket a szakirodalom. Ezeknek az ún. „nem-tradicionális” hallgatóknak az a közös vonása, hogy a felsőoktatási társas közegbe történő integrációjuk tökéletlen, töredékes (SPADY 1970 TINTO 1993). S ez nem önmagában érdemes a figyelmünkre, hanem azzal együtt, hogy kutatások sora igazolta, hogy a gyengén integrált hallgató gyengébb továbbtanulási aspirációval rendelkezik, kevésbé kötődik az intézményéhez, bizonytalanabb a tanulmányi célértelmezésben, s könnyebben válik intézmények között vándorló, lemorzsolódó, sikertelen hallgatóvá (BEAN–METZNER 1985, TINTO 1993, PASCARELLA–TERENZINI 2005, REAY et al. 2009).

Azonban feltehetjük azt a kérdést, hogy a hallgatói integráció koncepciója alkalmazható-e maradéktalanul az ezredforduló utáni kulturálisan heterogén hallgatótársadalomra, amelyben nem mindenki számára jelent egyértelmű támogatást a domináns hallgatói kultúrába való integrálódás. Újabb tanulmányainkban amellet érveltünk, hogy a külső kapcsolatok is képezhetnek olyan elkötelezettségeket, melyek a tanulási döntéseket, a tanulmányi célelérést, sőt, akár a felsőoktatási intézménnyel való azonosulást is támogatják (HURTADO 2007, PUSZTAI 2011). A „nem-tradicionális” hallgatók felsőoktatási pályafutásának vizsgálatakor tehát döntő kérdés, hogy a hallgató kikkel együtt alkotja meg tanulmányi célokra és az intézményi kötelezettségekre vonatkozó nézeteit.

A vallásosság iskolai pályafutásra gyakorolt hatásait korábban elemeztük, s megerősítettük a vallásosság mentén szerveződő kapcsolatháló magas teljesítményt támogató szerepét (PUSZTAI 2009). A felsőoktatás világában azonban az intézmény értékrendjével és céljaival való azonosulás feladata bonyolultabb, hiszen egyrészt a hagyományosan szekuláris, sőt inkább vallásos világnézettel szembenálló beállítódás dominál, ami térségünkben még határozottabban jellemző (BERGER 1999, GEIGER 1985), másrészt, szemben a közoktatással, ahol a tanár szerepe valamivel nagyobb súlyt képez az intézményi kultúra megjelenítésében, itt ez döntő mértékben a hallgatótársak interpretációjában jut el az egyénhez. Mivel térségünkben különösen igaz, hogy az oktatókkal való kontaktusokban a vallásosság a legutóbbi időkhöz tabutémának számított, a hallgatókat

spirituális témák megtárgyalására mutató igénycik intézményen belüli vagy kívüli informális közösségi, kapcsolatháló felé orientálják. Mint arra a felsőoktatási részvétel és integráció elméletei figyelmeztetnek, eközben kiszakadhatnak a hallgatóársadalom szövetétől, melynek meghatározó magatartásmintái egy vallásos fiatal számára nem biztos, hogy teljes mértékben elfogadhatók, s az eltérő térhasználat és időbeosztás tovább növelheti ezt a távolságot. Így a nem domináns világnézethez tartozó hallgatók beágyazódása, s a tanulmányi szempontból fontos információk és segítség elérése is nehézségekbe ütközhet (MAHAFFEY-SMITH 2009).

Ami a kapcsolati beágyazódást illeti, e hallgatók körében a kötődések rendszerét a vallási közösséghez vagy vallásos baráti körhöz való kötődés többszörözi meg. A vallási és felekezeti közösségi tagság a baráti kapcsolatok egy jelentős részének képezi az alapját, s ez alkalom arra, hogy ne a szervezeti racionalitás mentén szerveződjének a kapcsolatok, hanem az önkéntesség alapján létrejövő közös tagság mentén. A kapcsolatok ezirányú szerveződésének valószínűsége mellett szól, hogy a vallásgyakorló hallgatók nemcsak a korábban is meglévő, hanem a hallgatóársadalomban kialakuló barátságok esetében is fontosabbnak tartják a vallási-felekezeti homofiliát (STARK et al. 1996). Korábbi kutatási tapasztalatok szerint a vallási-felekezeti közösségekhez kötődők felsőoktatási beágyazottságát jellemezve három típus különíthető el. Az első azok a hallgatók tartoznak, akiket vallási közösségi beágyazódásuk tanulmányi sikerhez segít, ők a hallgatók körében megbecsülésre tesznek szert, míg a másik csoport nem tudja nézeteit összeegyeztetni az intézmény tanulmányi és társas közegében kialakult domináns kultúrával, s ezért izolálódik s előbb-utóbb sehova sem tartozik. A harmadik típusba az intoleráns vallási közösségekhez tartozó hallgatók kerülnek, akik általában nagyon erősen kiszorúlnak a hallgatóársadalomból (SHERKAT 2007).

A vallásosság és a felsőoktatási integráció összefüggésrendszerét vizsgáló munkák egy része a felekezeti felsőoktatási intézménybe való integráltságot kutatja, s itt a tanulmányi és társas integráció mellett megjelenik a spirituális integráció dimenziója is (MORRIS et al. 2003). A spirituális integráltságról akkor beszélhetünk, ha a hallgató percepciója szerint az intézmény hozzájárul spirituális kiteljesedéséhez, oktatóival és hallgatóársaival világnézeti kérdéseket is meg tud beszélni, valamint harmonikus egységbe szerveződik egymással a spirituális és tanulmányi fejlődése, tudományos gondolkodása, professzionális anticipációi (SCHREINER 2000, MORRIS et al. 2003). Mivel az utóbbi években végzett hallgatói vizsgálataink során a vallásosság mentén szerveződő közösségekhez tartozó hallgatók felsőoktatási integrációjának olyan sajátos vonásaira bukkantunk, mint például a klasszikus akadémiai értékekhez való erősebb kötődés, jelen tanulmányban arra keressük a választ, hogy a vallásos hallgatók társadalmi státusa és felsőoktatási intézményen kívülre mutató kapcsolati kötődése milyen mértékben befolyásolja felsőoktatási integrációjukat, előmenetelüket.

Felsőoktatási integráció és vallásos értelmező közösségek

Amikor a konstruktivista közösségértelmezés és Coleman társadalmi tőke elméletének megfontolásai alapján értelmeztük a hallgatók intézményi beágyazottságának kérdését, abból a korábbi kutatási tapasztalatból indultunk ki, hogy a hallgatói közösségek kapcsolathálózati struktúrája és a kapcsolathálóban közvetített információk, értékek és normák tartalma valamint azoknak a szervezeti célokhoz való viszonya jelentősen befolyásolja az egyén iskolai pályafutását. Coleman és Tinto is a formailag és tartalmilag zárt hálózatokra épülő kulturális közösségre támaszkodó intézményt tapasztalta a legerkényesebbnek (COLEMAN 1988, TINTO 1993). Világos, hogy erről a felsőoktatás világában nem lehet szó, azonban a hallgatói kapcsolathálóknak mégis rendkívül fontos szerepe van. A konstruktivista fordulatot követően, melynek hatására a társadalomtudományok újraértelmezték a közösség régi fogalmát, a tudás interszubjektív természetéből kiindulva az összekapcsolódók közös jelentésalkotó tevékenysége, sőt, a közösség határainak egyéni konstrukciója került a középpontba (BERGER–LUCKMANN 1998). A szervezeti homofília és a diszciplináris, professzionális szocializáció termékeként kialakuló értelmező közösségeket a jelentések hálója tartja össze (BECHER 1989, FISH 1980, GEERTZ 2001).

A hallgatók kapcsolatait úgy értelmeztük, mint az egyént körülvevő, s nagyjában-egészében egybehangzó jelentést alkotó és használó hálózatot, s az értelmező közösség más tudományokban is alkalmazott fogalmát tartottuk legalkalmasabbnak ennek megjelenítésére. Arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e különbség az erős külső kötöttségekkel bíró hallgatói csoportok között abban a tekintetben, hogy az őket körülvevő értelmező közösség mennyire gátolja vagy segíti felsőoktatási beágyazódásukat, eredményességet támogató célértelmezésüket, munkavállalásukat (PUSZTAI 2011). Noha az önkéntes, civil szervezeti tagság és a vallásos baráti körhöz tartozást általában az eredményesebbé válás esélyét növelő társadalmi tőke, a közösségi támogató erő forrásként írja le a szakirodalom (COLEMAN–HOFFER 1987), a kisebbségi vallási és felekezeti közösségekhez tartozó hallgatók mégis veszélyeztetettnek számítanak a felsőoktatási intézménybe történő társas integráció szempontjából (MAHAFFEY–SMITH 2009). A hallgatók vallási-felekezeti diverzitására különösen a nem zsidó-keresztény vallási gyökerű hallgatók kapcsán kezdtek jobban odafigyelni. Az utóbbi években három lényeges jelenségre mutattak rá a hallgatói vizsgálatok. Elsősorban az tapasztalható, hogy a spirituális érdeklődés növekvő arányban jellemzi a hallgatótársadalmat, másrészt a felsőoktatásban is erősödik a vallási és felekezeti diverzitás, sőt ezek etnikai sokféleséggel való többszínű kombinációja, valamint a felsőoktatásban gyakori a felekezeti-vallási okok miatti izolálódás (ASTIN–ASTIN–LINDHOLM 2003, MAHAFFEY–SMITH 2009).

Adatok és változók

Elemzésünkben a felsőfokú képzés szervezeti átstrukturálását követő első alap- és mesterképzésbe járó hallgatók körében végzett adatfelvétel empirikus eredményeire támaszkodunk¹. A három ország (Magyarország, Románia és Ukrajna) határmenti régiójának magyar tannyelvű felsőfokú intézményeiben végzett adatfelvétel 2008-ban zajlott. Ekkor a Debreceni Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, a Partiumi Keresztény Egyetem, a Nagyváradi Állami Egyetem, a Babes–Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozata és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola harmadéves alapképzésben tanuló hallgatói szerepeltek a karonként reprezentatív mintában. Az összes karról létszámarányosan kerültek lekérdezésre a hallgatók. Mivel a végzős alapképzésű hallgatókról nem rendelkezünk teljes körű névsorral, csoportos mintavételt alkalmaztunk, véletlenszerűen kiválasztott szemináriumi csoportok kerültek lekérdezésre (N=1399). 2010 tavaszán ugyanezen térség intézményeinek mesterképzést kezdő hallgatóit kerestük fel kérdőívekkel. A teljes alapsokaság az intézményektől lekért adatok szerint mintegy 900 hallgató volt, a minta a célpopuláció kétharmadára terjed ki, a végső elemszám 602 fő. A minta karonkénti reprezentativitását súlyozással biztosítottuk. A kutatócsoport a vizsgálatok átfogó célját és részeredményeit több tanulmányban bemutatta (KOZMA–CEGLÉDI, 2010, PUSZTAI 2011). Az utóbbi évtizedben végzett vizsgálataink rámutattak, hogy habár határon átnyúló területről van szó, a többszintű felsőfokú képzésben való hallgatói előrehaladás tekintetében a vizsgált felsőoktatási intézmények egybeépülő rendszert alkotnak a térségben, ahol az átjárható határok évszázados hagyományokat hagytak felelevenedni.

A vallásosság mérése akkor precíz, ha tükröződik benne a vallásosság többdimenziós karaktere. Emellett a legutóbbi évtizedek trendjei szerint az egyes dimenziókban alkalmasint igen eltérő erősségű vallásosságra bukkanhatunk. A vallásosság dimenzióinak fontosságát nehéz összemérni, azonban az kétségtelen, hogy a vallásosság individualizálódása nyomán az egyén önmaga számára jól használható, működőképesen személyre szabott vallásosságot teremt, ezért a személyes vallásgyakorlat igen nagyhatású dimenzióknak tűnik. A nagyobb és kisebb közösséghez való kötődés mutatóit itt szintén lényegesnek tartjuk vizsgálni, mert ezek az átrendeződő kapcsolati beágyazottsági mintázatokra érzékenyen reagáló mutatók. A korábbi kutatási tapasztalataink a vallásos baráti körrel való rendelkezés hatékony teljesítményösztönző tényezőnek mutatták, melynek során az egyén olyan erőforrásokhoz juthat, amellyel ő maga nem rendelkezik.

Mindezeket azért tartottuk fontosnak megvizsgálni, mert arra a kérdésre kerestük a választ, hogy elősegítik-e a hallgató felsőoktatási intézmény társadalmába való re-

¹ „A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra” című OTKA kutatás (T 69160) 2008-ban és 2009-ben felvett adatait használtuk fel. (PUSZTAI 2011).

lációs (strukturális) beágyazottságát és kulturális beágyazódását. Ez utóbbi fogalmak konceptualizálásának és operacionalizálásának részleteit korábbi munkánkban részletesen bemutattuk (PUSZTAI 2011). A beágyazottság eredetileg gazdaságsszociológiából eredő fogalma Coleman (1988) társadalmi tőkekoncepciójának egyik fontos építőeleme. Azt a mértéket és minőséget jelenti, ahogy az egyén a személyes kapcsolathálóiba, illetve tágasabb társas kontextusba bekapcsolódik. A beágyazottság granovetteri koncepciójából kiindulva a hallgatók relációs beágyazottságát több dimenzióban vizsgáltuk (felsőoktatási inter- és intragenerációs kapcsolatok irányultsága, multiplexitása, intézményi és intézményen kívüli társas tevékenységek), s mindezeket úgy fogtuk fel, mint centrifugális vagy centripetális erők vektorait, s a hallgatók személyes kapcsolatrendszerének, a tevékenységrendszerének a felsőoktatási intézmény társadalmához való kötődését tipizáltuk (relációs beágyazottság).

Emellett az intézményi környezetükben domináns tanulmányi célpreferenciák, értékrendek és magatartási minták közötti választásuk (kulturális beágyazottság) képezte vizsgálatunk tárgyát. Ezt a dimenziót két tényező képviseli ebben az elemzésben, a tanulmányi szempontból értékes felsőoktatási célértelmezés és az öntevékeny extrakurrikuláris munkára való hajlandóság.

A hallgatói vallásosság alapvető dimenziói

A hallgatók háromnegyede valamely felekezethez tartozóként definiálja önmagát. Ez a hazai országos adatokhoz képes markáns vonás, amit a jelenségeket általában makro-szinten magyarázó elméletek tükrében akár a felekezeti sokféleséggel, akár a totális ideológiát erőltető politikai rendszer bukását követő szabad és tudatos választással, de a szocialista modernizáció felszínés, s a társadalom mélystruktúráit érintetlenül hagyó tradicionális kulturális jelenlétével is magyarázhatunk (IANNACCONE 1991). Emellett a térség multietnikus politikai alakulatai miatt minden bizonnyal a nemzeti és a felekezeti identitás összekapcsolódása is kiterjeszti a vallási hovatartozás funkcióit (TITARENKO 2007, DOKTÓR 2007). E tanulmányban azonban nem célunk, hogy ezen alternatív vagy egyszerre ható magyarázatok valószínűsége, ereje tárgyában döntést hozzunk.

Mint a korábbi regionális vizsgálatokban is láttuk, a térség felekezeti összetétel szempontjából is sajátos helyzetű, hiszen a döntően egy domináns felekezet által uralt blokkokból álló Európa egyik multikonfesszionális övezetének számít. Ezt a magyar tannyelvű mintában főként a protestánsoknak és a görög katolikusoknak a térség országaiban tapasztalhatóan magasabb aránya jelzi, ugyanakkor jelentős a további felekezetekhez tartozók aránya is az egyetemi ifjúság körében. Az itt bemutatásra kerülő,

magyar tannyelvet használó hallgatótársadalom bő egyharmada református, s csak valamivel több, mint minden ötödik hallgató római katolikus. Emellett minden hatodik-hetedik hallgató valamely további felekezet tagja. A régió felekezeti karaktere tehát jelentősen eltér a környező régiókéétól (1. táblázat). Tekintve, hogy hagyományosan református dominanciájú területéről van szó, a Református Kollégium, majd a huszadik század eleji alapításakor egyértelműen református szellemiségűnek szánt egyetem vonzáskörzetének felsőoktatási intézményeiben tanulók nagyarányú reformátussága nem meglepő, s az is közismert, hogy a görög katolikuság bázisterülete is ez a vidék. Sajátos regionális vonásnak tartjuk azt is, hogy más régióktól eltérően a felekezeti identitás fontos szerepet tölt be a hallgatók önmeghatározásában, s a kulturális diverzitás az egyik olyan tényező, ami tovább erősíti a hallgatótársadalom rendkívüli sokszínűségét (JANCSÁK 2012).

1. táblázat

A hallgatók felekezeti megoszlása az alap- és a mesterképzés hallgatói körében

	Alapképzés (2008)	Mesterképzés (2010)
Református	33,5	35,4
római katolikus	22,7	22,3
görög katolikus	11,2	8,0
Evangélikus	2,1	1,7
egyéb felekezet	2,4	2,8
nem kívánt válaszolni	10,4	8,8
nem tartozik felekezethez	17,6	21,1
N=	1211	602

További információval szolgál a hallgatók vallásosság szerinti önbesorolásának elemzése, mely szerint legalább minden második válaszadó a maga módján vallásosnak, s mintegy 14-16% egyházas vallásosságúnak mondja magát, ami az utóbbi idők vizsgálataihoz képest nagyobb arányú vallásos elkötelezettségre vall. Emellett a határozottan nem vallásosak aránya is alatta marad az országos mutatóknak (Hámori-Rosta 2011). A vallásosság különböző mutatóit figyelembe véve mindkét képzési szint hallgatótársadalmában egyértelmű, hogy a személyes vallásgyakorlattal rendelkezők a hallgatók mintegy 40%-át teszik ki (alapképzésben 43,3%, a mesterképzésben 39,2%), ami nagyarányú és stabilan meglévő spirituális igényekkel rendelkező hallgatói csoportok létezésére utal. Közülük az alapképzési szakaszban több, mint minden második hallgató (a teljes hallgatótársadalom 25,1%-a), a mesterképzésben pedig háromnegyedik (a teljes hallgatótársadalom 31,3%-a) rendszeres, gyakori templomba járó. Kisközösségbe az alapképzésesek 17,3, a mesterképzésiek 25,5-a jár, ami a többi önkéntes csoporttagság népszerűségéhez képest kiemelkedő.

Figyelemre méltó tehát, hogy míg a személyes vallásgyakorlat enyhén mérséklődik, addig a kisebb és nagyobb vallási közösségekhez tartozók aránya növekedést mutat a két képzési szintet összevetve. Az oktatáskutatók, akik az intézmény és az intézményi kontextus hatását vizsgálják, külön figyelmet fordítanak a felsőoktatási évek alatti változásokra. A vizsgált mintában a kisebb és nagyobb közösségekben folyó vallásgyakorlat mellett a vallásos baráttal való rendelkezés gyakorisága jelentős mértékű (60%-ról 74%-ra) gyarapodást mutat a mesterképzés felé haladva. A nemzetközi, az országos és korábbi regionális vizsgálatok tapasztalataival összhangban tehát a felnőtté érésel párhuzamosan ezúttal is növekvő vallásosság mérhető (TOMKA 2010, HÁMORI-ROSTA 2011). A rendszeres templomba járók, a kisközösséghez tartozók és a vallásosakkal barátkozók növekvő aránya alapján megfogalmazható, hogy a vallásosság kapcsolatfüggő mutatói tekintetében határozott, pozitív irányú elmozdulás történik a felsőoktatási évek alatt (PUSZTAI 2009).

A vallásgyakorló hallgatók társadalmi háttere

A huszadik század utolsó negyedében az alapvető társadalmi státusmutatók erős és negatív irányú összefüggést mutattak a vallásossággal, azonban ez a kapcsolat az utóbbi évtizedekben a magas státusú magyarországi fiatalok körében gyengülni látszott (TOMKA 2010, ROSTA 2010). Az általunk vizsgált, s a hazai felsőoktatás társadalmához képest összességében is kedvezőtlenebb társadalmi helyzetű hallgatói mintában az egyházas és a maguk módján vallásos hallgatók az átlagnál alacsonyabb státusúak. Míg az alapképzésben a hallgatók személyes és a nagyközösségi vallásgyakorlata is fordított irányban függ össze szülei iskolai végzettségével, addig a mesterképzésben csak a templomba járás tekintetében látunk erős, de nem lineáris kapcsolatot: a felsőfokú végzettségűek gyermekei a legkevésbé, a középfokúak gyermekei a leginkább aktívak ebben a tekintetben. Ami a további mutatókat illeti, az alapképzésben az önmagukat nem vallásosként meghatározó és nem imádkozó felsőfokú végzettséggel rendelkezők gyermekei vannak többen, mint a véletlenszerű elrendeződéshez képest várható lenne, a mesterképzésben az egyházas és a személyes vallásgyakorlattal rendelkező középfokúak gyermekei emelkednek ki számosságukkal. A hallgatók kisközösségi aktivitása és a vallásos baráttal való rendelkezése egyik képzési szinten sem mutat összefüggést a szülői iskolázottsággal. A településtípust vizsgálva azonban a vallásosság minden mutatója tekintetében szignifikáns összefüggést találunk, a nagyvárosiak körében a legritkább, a kisebb településekről érkezők körében a legerősebb a vallásosság. Érdeemes tudni, hogy a vizsgált régió felsőoktatásában a családi státus mutatói között erőteljesebb szerephez kerül az állandó lakóhely településtípusa, hiszen a hallgatók szülői iskolázottság szerint

kevésbé heterogén összetételűek (különösen az osztott képzésben inkább a középfokú végzettségű szülők gyermekeinek felsőoktatási intézményeiről beszélhetünk), vagyis a településtípus jelentősebb egyenlőtlenségi dimenzió szerepét játssza ebben a közegben.

Az önmagukat vallásosként definiálók tehát alulreprezentáltak a magasán iskolázott szülők gyermekei körében és a magasabb státusú településen lakók között, s a személyes és a közösségi vallásgyakorlat más mutatóinak vizsgálata sem cáfolta meg ezt az empirikus tapasztalatot. Vagyis a vallásos hallgatók az átlagnál alacsonyabb státusú, s emellett éppen a vallásosság mentén szerveződő kis és nagyközösségekhez való kötődés miatt erős külső kapcsolati vonzerőknek kitett hallgatói körnek tekinthetők, s ilyen értelemben a hallgatói integráció elmélete szerint magas kockázatú csoportnak számítanak a felsőoktatási szocializáció és a tanulmányi teljesítmény tekintetében. Megvizsgáltuk, hogy valóban gyengén integráltak-e a vallásos hallgatók.

Vallásosság és relációs beágyazottság

Relációs beágyazottság szerint a hallgatók különböző típusait különítettünk el, s a teljes, intergenerációs beágyazottságuktól a legizoláltabbak felé haladva az alapképzésben intergenerációs, széleskörűen intragenerációs, szűkkörű intragenerációs és izolált, a mesterképzésben erős intergenerációs, autonóm intergenerációs, széleskörű intragenerációs és izolált hallgatóknak neveztünk el (PUSZTAI 2011).

Amikor a beágyazottság és a vallásosság összefüggését vizsgáltuk, azt tapasztaltuk, hogy a vallásgyakorlók hátrányos társadalmi helyzetük és a felsőoktatás világából kifelé mutató kapcsolati kötődéseik ellenére a hallgatótársadalom egyik legintegráltabb csoportját képezik mindkét képzési szinten. Az alapképzésben a rendszeres nagyközösségi vallásgyakorlók (legalább havonta néhányszor templomba járók) felül vannak reprezentálva a felsőoktatási intézmény társadalmához a legtöbb szállal kötődő intergenerációs beágyazottságúak között. A széleskörű intragenerációs típusban a teljes mintának megfelelő arányban vannak vallásgyakorlók, míg a szűkkörű felsőoktatási kapcsolatokkal rendelkezők vagy az intézmény társadalmától izoláltak között jóval alacsonyabb arányban láthatók vallásgyakorlók. Ennek alapján elmondható, hogy a vallásosság mentén szerveződő közösségekhez tartozó alapképzéses hallgatók körében a kampuszon kívüli kapcsolathálóhoz tartozás úgy tűnik, nem gyengíti, hanem erősíti a hallgatók felsőoktatási beágyazottságát.

A mesterképzésben is jellegzetes mintázatot követ a vallásosság több változója. A felsőoktatási intézmény intergenerációs társas közegébe multiplex módon és erősen integrált hallgatók a közösségi vallásgyakorlók között mind a közösségi, mind a személyes vallásgyakorlat dimenzióiban felülreprezentált mértékben vannak jelen. Az au-

tonómabbak, akik csak a tanulmányi és kutatási feladatok terén tartanak fenn stabil intergenerációs kapcsolatokat, noha nem mutatnak olyan kiugró közösségi aktivitást a vallásosság terén, mint az előbbi csoport, vallásgyakorlatuk az átlagnál intenzívebb, sőt a személyes vallásgyakorlók felülreprezentáltak jelen körükben. A szűkkörű intragenerációs hallgatók, akik csak szoros baráti diádokba vagy triádokba szerveződnek elsősorban a tanulmányi feladatok közös leküzdése céljából, a közösségi és személyes dimenziók szerint alapvetően nem vallásosak. Az izoláltak körében nemcsak hogy a vallásosság minden dimenziójában erős többségben vannak a vallásosságtól távolabb állók, de döntő többségüknek nincs vallásos barátja sem.

2. táblázat

A hallgatók beágyazódása a felsőoktatási intézmény társadalmába a vallásgyakorlat különböző dimenziói szerint, százalék

Képzési szint	Beágyazottság	Alapképzés (2008)				Mesterképzés (2010)			
		inter-generációs beágyazott	széleskörű intra-generációs	szűkkörű intra-generációs	izolált	erős inter-generációs	autonóm inter-generációs	széleskörű intra-generációs	Izolált
Nagyközösségi vallásgyakorlat	van	33,4%***	23,0%	14,0%	18,2%	51,5%***	28,8%	18,2%	17,7%
	nincs	66,6%	77,0%	86,0%***	81,8%	48,5%	71,2%	81,8%***	82,3%***
Kisközösségi vallásgyakorlat	van	26,7%***	19,2%	10,7%	12,8%	46,6%***	24,9%	20,0%	8,5%
	nincs	73,3%	80,8%	89,3%***	87,2%	53,4%	75,1%	80,0%***	91,5%***
Személyes vallásgyakorlat	van	53,4%***	44,2%	37,0%	37,8%	60,6%***	45,9%***	27,1%	24,0%
	nincs	46,6%	55,8%	63,0%***	62,2%	39,4%	54,1%	72,9%***	76,0%***
Vallásos barátja	van	73,3%***	65,3%	57,3%	33,1%	94,7%***	68,8%	74,0%	44,8%
	nincs	22,8%	33,2%	40,0%	56,3%***	5,3%	31,2%	26,0%	55,2%***
N=	265	341	457	148	131	169	180	94	

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Ahol az összefüggés szignifikáns, csillaggal jelöltük a felülreprezentált cellákat. Szignifikanciaszint: *** =,000.

A felsőoktatási intézmény társadalmába való beágyazottság és a hallgatói vallásosság kapcsolatát vizsgálva tehát fontos kiemelnünk, hogy annak ellenére, hogy a vallásos hallgatók alacsonyabb társadalmi státusúak, s vallási kapcsolathálójuk várhatóan a felsőoktatási intézményből kifelé orientálja őket, úgy tűnik, mégis igen jelentős mértékben képesek a felsőoktatási intézmény tanulmányi és társas közösségébe integrálódni megelőzve ebben a személyes és közösségi vallásgyakorlattal s vallásos baráttal nem ren-

delkező hallgatótársaikat. Minden jel arra vall, hogy a vallásosság mentén szerveződő kapcsolathálóok olyan értelmező közösségekként működnek, amelyek nem eltávolítják, hanem közelítik a hallgatót a felsőoktatási intézményi közösséghez (PUSZTAI 2011).

A vallásosság és kulturális beágyazottság

A felsőoktatási kulturális beágyazottság két tényezőjének vallásossággal kapcsolatos változását vizsgáljuk meg itt, a felsőfokú tanulmányok céljáról alkotott értelmezés és az öntevékeny tanuláshoz való viszony alakulását.

A felsőoktatási tanulmányok céljáról alkotott elképzelések és a vallásosság négy vizsgált dimenziója között kerestük az összefüggést. Korábbi elemzésünkben a felsőoktatási továbbtanulás motívumainak főbb komponenseit keresve azt tapasztaltuk, hogy az alapképzésben a tudás- valamint a presztízsszerzés, a diákélet vonzása valamint a család társadalmi felemelkedésének vágya képezik a legerősebb faktorokat, mesterképzésben pedig az első három (tudás-, presztízsszerzés, a diákélet vonzása) mellett megjelenik egy olyan faktor, amiben a továbbtanulás célja a helykeresés, annak kiderítése, hogy mihez is van tehetsége a hallgatónak (PUSZTAI 2011).

Jelen kutatásban a faktorok, különösen az alapképzésben, igen jelentős mértékben mozogtak együtt a vallásosság különböző mutatóival. Tanulmányaik első szakaszában erős szignifikáns összefüggés mutatkozik a vallásosság minden dimenziója szerint vallásosak közé tartozás és a tudás gyarapításának vágya között. Ez a célértelmezés kiemelkedően jellemző a közösségi vallásgyakorlattal rendelkező hallgatókra. A mesterképzésben egyöntetűen fontosabb szerepet játszik a vallásgyakorlók körében a tanulás, a tudásszerzés, de a csoportok közötti eltérés már nem minden dimenzióban szignifikáns. Ám érdemes észrevenni, hogy a személyes vallásgyakorlattal rendelkezők azok, akik körében ez kiemelkedően népszerű értelemadó tényező. Az alapképzésben szignifikánsan sokkal kevésbé jellemzi a vallásos hallgatókat az, hogy a munkába állás halasztása, a diákülethez vonzódás miatt kezdenek felsőfokú tanulmányokba, a mesterképzésben ebben a tekintetben nincs olyan nagy eltérés. Az adatok szerint a személyes és a szűkebb vagy tágabb közösséghez való kötődés tekintetében vallásosnak mutatózó egyik tanulmányi szinten sem térnek el lényegesen az átlagtól abban a tekintetben, hogy felsőfokú tanulmányaikat magas presztízszű állás megszerzése vagy a család felemelkedése érdekében végzik.

Az, hogy a felsőfokú tanulmányok hagyományosan elismert és manifeszt célrendszere, azaz a tudásszerzés az az érték, amit a vallásgyakorló hallgatók kimagasló arányban magukénak érznek, akár ellentmondásnak is tűnhet, hiszen, mint láttuk, a vallásgyakorló hallgatók körében kevesebb a többgenerációs felsőoktatási tapasztalat-

tal rendelkező. Azonban azt a jelenséget már korábbi elemzéseinkben is tapasztaltuk, hogy a vallásgyakorlók csoportok nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az iskolának, a tanulmányi munkának, mint a felsőfokú végzettségűek gyermekei (PUSZTAI 2009).

Érdeemes arra is odafigyelni, hogy a felsőoktatási célterelmezés tekintetében a vallásgyakorlás mely dimenziója bír a legmarkánsabb hatással. A vallásos baráttal való rendelkezés a legkisebb befolyással bír, sőt megkülönböztető ereje csökken, ami arra vall, hogy a vallásos értelmező közösség ereje messze felülmúlja egy-egy vallásos barát befolyását. A közösségi tagság, főként a kisközösséghez tartozás az alapképzésben teremt igen markáns különbségeket a hallgatók között, a mesterképzésben a közösségi hatás csökken, s a személyes vallásgyakorlat befolyása nemcsak megmarad, hanem erősebbé válik. Talán értelmezhetjük ezt az értékek, normák redundanciájára épülő zártabb hálózatokból származó társadalmi tőke életkor-specifikus hasznosulásának modelljével (Burt 2000), mely szerint a fiatalabb korcsoportokra nagyobb hatással bír a zárt kapcsolathálóban terjedő információ, mint az idősebbekre.

3. táblázat

A felsőoktatási tanulmányok céljának értelmezése a vallásgyakorlat különböző dimenziói szerint, súlyozott faktorszakörök átlagai

Képzési szint	Jellemző cél- értelmezés	Alapképzés (2008)				Mesterképzés (2010)			
		tanulás	diákélet	presztízs-	izolált	erős inter- generációs	autonóm inter- generációs	széleskörű intra- generációs	Izolált
Nagyközös- ségi vallás- gyakorlat	van	<u>15,0***</u>	-25,8	3,2	-2,6	8,9	5,6	4,2	-2,3
	nincs	-8,4	<u>4,0**</u>	,8	-2,7	-3,5	-2,2	-1,6	,9
Kisközösségi vallásgya- korlat	van	<u>27,0***</u>	-20,5	2,6	-8,9	2,1	7,5	-5,3	-3,3
	nincs	-9,7	<u>1,2**</u>	1,0	-1,4	-1,0	-2,2	2,0	1,4
Személyes vallásgya- korlat	van	<u>5,7*</u>	-12,4	,8	-,2	<u>13,6**</u>	-5,2	1,4	-7,0
	nincs	-10,1	<u>5,0*</u>	1,7	-4,6	-8,7	3,3	-,9	4,5
Vallásos barátja	van	<u>3,5*</u>	-3,7	-2,9	-9,4	3,0	-3,2	1,9	-2,0
	nincs	-13,8	-,8	8,0	7,8**	-7,8	8,3	-4,8	5,1

Az aláhúzva közölt értékek a variancia-elemzés szerint szignifikánsan magasabb csoportátlagokat jelölik. Szignifikanciaszint: *** =,000, ** < 0,03.

A vallásosság és a hallgatói extrakurrikuláris tevékenység

A tanulmányokkal kapcsolatos önkéntes feladatok vállalása nem általános a hallgatók körében, hiszen nagy részük semmilyen erőfeszítést nem lát értelmes cselekvésnek a nem közvetlenül megtérülő tantervben és vizsgaszabályzatokban rögzített, s egyértelműen kreditekre, ösztöndíj-növekedésre beváltható kötelező tevékenységen felül.

A nem kötelező munkavállalás két nagyobb típusa bontakozott ki előttünk, mikor faktoranalízist végeztünk feladatok itemsorán. Kiderült, hogy egyik típusba elsősorban olyan tevékenységek tartoznak, melyek hallgatótársaikkal való versengésre, közülük való kiemelkedésre ösztönzik a hallgatókat, másik részük inkább az oktatókkal való közös munkálkodásra épül. A hallgatók egymás közötti tanulmányi, tudományos vagy pályázati versengésén alapuló önkéntes tevékenység típus, az intragenerációs kompetíció alkotórészei a köztársasági ösztöndíj megszerzése, a szakkollégiumi tagság, a tehetséggondozó programbeli tagság valamint az évfolyam- és csoportfelelősi tisztség. Az intergenerációs kooperáció az oktatók és a hallgatók elmélyült szakmai interakcióit sejtető együttműködés, mely a hallgató tanulmányi-tudományos szervezeti beágyazódás iránti érdeklődésére vall. E halmazba az alábbi tartalmak kerültek besorolásra: a tanszéki, intézeti kutatásokban való közreműködés, a kutatócsoportbeli tagság, a hazai és nemzetközi kutatásokban való részvétel, TDK-dolgozat készítése, demonstrátori beosztás, publikációk készítése.

Amikor arra a kérdésre koncentráltunk, hogy az alacsony státusú vagy a középrétegekhez tartozó hallgatói tömegek hogyan mobilizálhatók ezekre a többlettevékenységekre, szülők iskolázottsága nem bizonyult egyértelmű determinánsnak a nagyarányú extrakurrikuláris vállalások tekintetében. Egyedül az alapképzésesek intragenerációs kompetíción alapuló tevékenységei tekintetében beszélhettünk a magasan iskolázottak gyermekeinek valamivel jelentősebb aktivitásáról. Sőt, adataink szerint az alapképzésben az alacsonyabb települési státus inkább jár együtt önkéntes vállalt feladatok iránti elkötelezettséggel, de a mesterképzésben ez az összefüggés sem szignifikáns (PUSZTAI 2011, FÉNYES-PUSZTAI 2012).

Az intergenerációs kooperációra épülő önkéntes feladatvállalással a vallásos önbesorolás szerinti típusok sem az alapképzésben, sem a mesterképzésben nem mutatnak szignifikáns összefüggést, viszont feltűnő, hogy az intragenerációs versengés az alapképzésben erősen korrelál a vallásos önbesorolási típusokkal, mégpedig olyan módon, hogy az alapképzésben a nem vallásos pólus alulreprezentált, a többiek jobban teljesítenek, a mesterképzésben az egyházasak emelkednek ki feladatvállalásukkal.

A vallásgyakorlat többi dimenziói szerint vizsgálva a mesterképzésben egyértelmű az erős összefüggés a vallásgyakorlat különböző dimenziói és az önként vállalt hallgatói munka között, míg az alapképzésben ez az összefüggés csak az intragenerációs kompe-

tív tevékenységben mutatható ki. Az alapképzésben a vallásosság semmilyen dimenziója nem mozdítja előre, s nem is hátráltatja az oktatókkal kooperáló aktivitástípus kialakulását, azonban a kortársakkal való versengésen alapuló vállalások terén messze túlteljesítenek a vallásgyakorlók. Legnagyobb a különbség a személyes vallásgyakorlat szerinti két csoport között, s kis- és nagyközösségi tagság is markáns hatást gyakorol a hallgatói pluszmunka vállalására. A mesterképzésben gyakorlatilag teljesen általános a vallásosság és az extrakurrikuláris munkálkodás szoros összefüggése, vagyis úgy tűnik, a vallásgyakorlat bármely mutatója elősegíti mind a kortársakkal versengők, mind az oktatókkal kooperálók többlettevékenységre való hajlamát. Amellett, hogy a kétféle extrakurrikuláris tevékenységi rendszer között kiegyensúlyozottabb a viszony, a mesterképzésben a közösségi tagság erősebb szeparációs felületnek tűnik, mint a személyes vallásgyakorlat.

4. táblázat

Az önkéntes hallgatói tevékenységekben való részvétel a vallásgyakorlat különböző dimenziói szerint, súlyozott faktorszokórok átlagai

Képzési szint	Extrakurrikuláris tevékenységtípus	Alapképzés (2008)		Mesterképzés (2010)	
		Intergenerációs kooperáció	Intragenerációs kompetíció	Intergenerációs kooperáció	Intragenerációs kompetíció
Nagyközösségi vallásgyakorlat	van	4,7	48,7***	12,3**	17,7**
	nincs	,7	34,6	-10,5	-5,2
Kisközösségi vallásgyakorlat	van	2,9	47,7**	13,1**	21,6**
	nincs	1,3	35,6	-10,0	-6,0
Személyes vallásgyakorlat	van	3,5	44,2***	6,1*	11,6*
	nincs	,0	32,3	-10,5	-5,4
Vallásos barátja	van	2,5	40,3*	-3,0	5,4
	nincs	,2	33,4	-6,8	-9,4

Az aláhúzva közölt értékek a variancia-elemzés szerint szignifikánsan magasabb csoportátlagokat jelölnek. Szignifikanciaszint: *** =,000, ** < 0,03, * < 0,05.

A társadalmi státus és a vallásosság hatása az extrakurrikuláris munkavállalásra

Tanulmányunk utolsó egységében arra teszünk kísérletet, hogy összemérjük a demográfiai tényezők, a családi státusmutatók valamint a vallásosság mutatóinak hatását az extrakurrikuláris tevékenységtípusok vállalására való hajlamra. Mivel arra is kíváncsiak voltunk, hogy a vallási faktor bevonása módosítja-e a többi hatását, kétlépcsős modelleket alkottunk.

Az elemzés során azt tapasztaltuk, hogy az alapképzéses hallgatók versengésen alapuló önkéntes feladatvállalására az érettebb hallgatói életkor és a diplomás apával való

rendelkezés hat leginkább a demográfiai és a társadalmi státusmutatók közül. A második lépcsőben bevonva a vallásosság különböző mutatóit, azt tapasztaltuk, hogy a rendszeres nagyközösségi vallásgyakorlat hatása a legjelentősebb. Figyelemre méltó, hogy ennek megjelenése a változók között, levon az idősebb korcsoport hatásából, de nem mérsékli, hanem még kissé növeli is a diplomás apa hatását, amiből arra következtethetünk, hogy az idősebb hallgatók jelentősebb arányban lehettek vallásgyakorlók, viszont a magasan kvalifikált apák gyermekei valószínűleg nem, mivel annak csökkenése nem jellemző. Valószínű tehát, hogy az alapképzésben kompetitív többletmunkát vállaló hallgatók egyik része a magasan iskolázott apák gyermekei közül kerül ki, míg másik részük a nem felsőfokú végzettségű apák vallásgyakorló gyermekeinek csoportjából.

Megállapíthatjuk, hogy a vallási tényezők közül a nagyközösségi vallásgyakorlat szignifikánsan (és a vallásgyakorlati mutatók közül leginkább) elősegíti a versengéssel járó extrakurrikuláris munkára való hajlandóságot.

Az alapképzéses hallgatók intergenerációs kooperáción alapuló önkéntes munkáját első körben egy demográfiai ok magyarázta a legjobban, mivel a férfi hallgatók határozottan elszántabbnak tűnnek ezen a téren, mint a nők. A közösségi vallásgyakorlat változójának bevonása még inkább erősíti a nem hatását, így kimondhatjuk, hogy sem a társadalmi státus nem erősen ható tényező, sem a vallásgyakorlat nem növeli az intergenerációs kooperáció esélyét. Mint más tanulmányunkban kimutattuk, az intézményi kontextus más elemei nagyobb hatással bírhatnak az intergenerációs kooperációra épülő extrakurrikuláris munkálkodásra (PUSZTAI 2011).

5. táblázat

Az alapképzéses hallgatók extrakurrikuláris tevékenységre való hajlandóságának kialakulását támogató demográfiai, státus- és vallási faktorok összehasonlítása, esélyhányadosok (Exp (B) értékek)

	Intragenerációs kompetíció		Intergenerációs kooperáció	
	1	2	1	2
Férfi	,940	<u>,979</u>	1,343*	1,361**
Idősebb hallgató	<u>1,950**</u>	1,740*	,676	,650
diplomás apa	1,974**	<u>1,986**</u>	1,203	1,203
diplomás anya	<u>,873</u>	,886	<u>1,157</u>	1,164
Nagyvárosi lakóhely	1,004	<u>1,047</u>	,793	,803
nagyközösségi vallásgyakorlat		1,797***		1,216
Konstans	,536***	,457**	,652**	,620***
-2LL csökkenése	-1,6%	-2,6%	-0,9%	-1,1%

A Wald statisztika szignifikanciáját ***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$, *: $p < 0,05$. A modellek illeszkedését a -2*loglikelihood érték csökkenése jelzi százalékban.

A mesterképzéses hallgatók körében viszont a demográfiai és a státusmutatók egyike sem mutat összefüggést a versengésen alapuló önkéntes munkával. Ezt azzal is magyarázhatjuk, hogy a régió felsőoktatása, különösen az osztott képzésben felfelé haladva társadalmi státus szempontjából egyre homogénebb lesz betetözve a kétirányú szelektív elvándorlással induló intézményi szelekciót (SZEMERSZKI 2010, CEGLEDI-NYÜSTI 2012). A nagyközösségi vallásgyakorlatnál még pozitívabb hatóerő ebben a tekintetben a személyes vallásgyakorlat.

A mesterképzésben az oktatóval való kooperáció tekintetében nem látszanak általánosan előnyösebb helyzetűnek sem a férfiak, sem az idősebbek, sem a diplomás apák gyermekei. Részletes elemzésünk szerint már a rendszeres nagyközösségi vallásgyakorlat is, de a személyes vallásgyakorlat még erősebben megnöveli az oktatóval való együttműködés esélyét, mint ahogy az már a kétváltozós elemzésből is sejthető volt. Megállapíthatjuk, hogy a vallásosság a mesterképzésben sokkal átfogóbb és jelentősebb súlyra tesz szert az extrakurrikuláris munkavállalás előmozdító tényezőjeként, mint az alapképzésben.

6. táblázat

A mesterképzéses hallgatók extrakurrikuláris tevékenységre való hajlandóságának kialakulását faktorok, esélyhányadosok (Exp (B) értékek)

	Intragenerációs kompetíció		intergenerációs kooperáció	
	1	2	1	2
Nem	1,097	<u>1,168</u>	1,189	1,218
Kor	<u>,930</u>	,912	1,323	1,248
diplomás apa	1,409	<u>1,404</u>	1,342	1,366
diplomás anya	<u>,842</u>	,874	<u>,852</u>	,887
Nagyvárosi lakóhely	,881	<u>,918</u>	,819	,890
személyes vallásgyakorlat		1,572**		1,560**
Konstans	,720**	,569***	,742*	,578**
-2LL csökkenése	-0,4%	-1,2%	-0,9%	-1,7%

A Wald statisztika szignifikanciáját ***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$, *: $p < 0,05$. A modellek illeszkedését a -2*loglikelihood érték csökkenése jelzi százalékban.

Összességében elmondható, hogy a magas apai iskolázottság az alapképzésben erősen befolyásolja a felsőoktatási többletmunkához való viszonyt. Az elemzés alapján érdemes odafigyelnünk olyan faktorokra, mint a hallgatói vallásosság különböző mutatói, melyek egyes esetekben a szülői iskolázottságét megközelítő, máshol megelőző hatással bírnak. Jóllehet modelljeink magyarázó ereje alacsony, elemzésünk célja nem is a magyarázat erejének növelése volt, hiszen más munkánkban bemutattuk, hogy az intézményi társas kontextus, az oktatók magatartásmintái igen jelen-

tősen befolyásolják a felsőoktatási többletmunkákkal kapcsolatos hallgatói felfogást (PUSZTAI 2011).

Összegzés

Elemzésünk annak az ellentmondásnak eredt a nyomába, ahogyan a vallásgyakorló hallgató képe a szakirodalomból kirajzolódik. Egyrészt a vallásosság és a társadalmi státus összefüggései az utóbbi idők változásai ellenére azt mutatják, hogy a vallásgyakorló hallgatók alacsonyabb státusúak, másrészt a vallásos közösségeikhez való kötődés miatt általában a lemorzsolódás és az eredménytelenség kockázati csoportjai között emlegetik őket a nemzetközi szakirodalomban.

Bár a hazai vallásgyakorló hallgatók társadalmi helyzete az utóbbi időben előnyösebb irányba mozdult, megállapítottuk, hogy a vizsgált határmenti, multikonfesszionális hallgatótársadalomban egyrészt nagyobb arányú vallásgyakorlással, a spirituális orientáció felsőoktatási évek alatti erősödésével, másrészt hátrányosabb társadalmi státussal találkozhatunk. Tehát egyértelműen indokoltnak tartottuk a felsőoktatási relációs és kulturális beágyazottságuk vizsgálatát, hogy megtudjuk, hogy a vallásos értelmező közösség segíti vagy hátráltatja a felsőoktatási tanulmányi karrierjüket.

A relációs beágyazottság elemzésekor megállapítottuk, a vallási közösségekhez tartozó hallgatók a várakozással szemben éppen a legerősebben integrálódott, intergenerációs beágyazottságuk táborát erősítik a leginkább, vagyis vallásosság mentén szerveződő kapcsolathálójuk a felsőoktatási intézményből nem kifelé orientálja őket, hanem ők a legsikeresebbek a felsőoktatási intézmény tanulmányi és társas közösségébe való integrálódásban.

Ami kulturális beágyazottságot illeti, a vallásos csoportba tartozók kiemelkedően elkötelezettek a felsőoktatási részvétel tudásgyarapítási célja mellett, a szellemi gazdagodást előtérbe helyező célértelmezést a vallásosság minden dimenziója támogatja. A közösségi tagság, főként a kisközösséghez tartozás az alapképzésben támogatja legerősebben ezt a teljesítményre ösztönző célértelmezést, a mesterképzésben a közösségi hatás csökken, s a személyes vallásgyakorlat befolyása erősebb. Úgy véltük, hogy a célértelmezésén túl érdemes megvizsgálunk azt, hogy ez hogyan realizálódik a hallgatói extrakurrikuláris vállalásokban. Az alapképzésben a vallásosság még csupán az egyik extrakurrikuláris munkatípust támogatta, a kortársakkal való versengésen alapuló többletvállalásokat, azonban a mesterképzésben általánosan támogatni látszik mindkét típusú a hallgatói külön munkát.

Mivel elsősorban az érdekelt bennünket, hogy a családi státusmutatókat kompenzáló ereje lehet-e a vallásgyakorlat bármely mutatójának, többváltozós modellben igye-

keztünk összemérni, hogy a tudásszerzésben elmélyült hallgatói munkavégzés esélyét milyen tényezők képesek kimozdítani a holtpontról. Megállapíthatjuk, hogy a vallási tényezők esélynövelő hatása bizonyos pontokon kimutatható. A vallásgyakorlati mutatók közül legtöbb vonatkozásban ösztönzően hat a nagyközösségi vallásgyakorlat, hiszen ez már az alapképzésben is képes versengésen alapuló extrakurrikuláris tevékenységekre serkenteni a hallgatókat, a későbbi tanulmányi ciklusban a közösségekhez tartozás inspiráló ereje általános, s az oktatóval való együttműködés esélyét a személyes vallásgyakorlat még tovább növeli.

Irodalom

- ASTIN, ALEXANDER W. – ASTIN, HELEN, S. & LINDHOLM, JENNIFER A. (2011): *Cultivating the Spirit: How College Can Enhance Students' Inner Lives*. San Francisco: Jossey-Bass
- ASTIN, ALEXANDER W.–ASTIN, HELEN S.–LINDHOLM, JENNIFER A. (2003): *Assessing students' spiritual and religious qualities*. *Journal of College Student Development*, 30. 1:41–61.
- BEAN, JOHN P.–METZNER, BARBARA S. (1985): A conceptual model of nontraditional undergraduate student attrition. *Review of Educational Research* 55. 4. 485-540.
- BECHER, TONY (1989): *Academic Tribes and Territories: intellectual inquiry across the disciplines*. Bristol: Open University Press.
- BERGER, PETER L. (1999): The Desecularization of the World-. A Global Overview. In *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*, (ed.) Berger. Washington: Ethics and Public Policy Center 1-19.
- BERGER, PETER L.–LUCKMANN, THOMAS (1998): *A valóság társadalmi konstrukciója*. Budapest: József Kádár Kiadó
- BÖGRE ZSUZSANNA (2004): *Vallásosság és identitás. Élettörténetek a diktatúrában (1948–1964)*. Budapest-Pécs: Studia Sociologica, Dialóg Campus
- BURT, RONALD S. (2000): The network structure of social capital. *Research in Organisational Behavior*, 22:345–423.
- CEGLÉDI TÍMEA – NYÜSTI SZILVIA (2012): „A jók mennek el?” *Szelektív elvándorlás Hajdú-Bihar megye felvételizői körében*. Felsőoktatási Műhely
- CLARK, ANDREW–LÉLKE ORSOLYA (2005): Deliver us from evil: religion as insurance. Paris – Jourdan *Sciences Economiques PSE Working Papers* 2005-43, PSE
- COLEMAN, JAMES S. (1988): Social Capital in the Creation of the Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94. 1:95–120.

- COLEMAN, JAMES S. – HOFFER, THOMAS (1987): *Public and private high schools. The impact of communities*. New York: Basic Books.
- DARNELL, ALFRED – SHERKAT, DARREN E. (1997): The Impact of Conservative Protestant Fundamentalism on Educational Attainment. *American Sociological Review*, 62:306 – 315.
- DOKTÓR, TADEUSZ (2007): Religion and National Identity in Eastern Europe. In Révay E.–Tomka M. eds.: *Church and Religious Life in Post-Communist Society*. Pázmány Társadalomtudomány 7. Budapest–Piliscsaba: *Loisir*, 299–315.
- FELDMAN, KENNETH A. – NEWCOMB, THEODORE M. (1969): *The impact of college on students*. San Francisco: Jossey-Bass
- FÉNYES HAJNALKA – PUSZTAI GABRIELLA (2012): Volunteering among Higher Education Students, Focusing on the Micro-level Effects on Volunteering. *Journal of Social Research and Policy* 2.
- FISH, STANLEY (1980): *Is There a Text in This Class?* Cambridge: Harvard University Press
- GAUTIER, MARY L. – SINGELMANN, JOACHIM (1997): Children's religious affiliation in Eastern Germany. *Journal of Contemporary Religion* 12. 1. 5-15
- GEERTZ, CLIFFORD (2001): Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma*. Budapest: Osiris, 194–226.
- GEIGER, ROGER (1985): The Private Alternative in Higher Education. *European Journal of Education* 20. 4. 385-398.
- GEREBEN FERENC (2009): Olvasás-művelődési szokások és a vallásosság In: *Vallásosság és kultúra*. Budapest: Faludi Ferenc Akadémia 73-96.
- GÖRGÖY RITA (2001): Vallásosság és karrier a kommunizmus alatti Magyarországon. *Valóság* 7. 31-48.
- HÁMORI – ROSTA GERGELY: Vallás és ifjúság. In: *Arctalan (?) nemzedék*. Bauer B. – Szabó Andrea NCSSZI: 249.
- HEGEDŰS, RITA (2000): *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében*. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola.
- HURTADO, SYLVIA (2007): The Study of College Impact. In: Gumpert, Patricia J. (ed.): *Sociology of Higher Education: Contributions and their Contexts*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 94–113.
- IANNACONE, LAURENCE R. (1998): Introduction to the Economics of Religion. *Journal of Economic Literature*, 36. 1465 – 1496.
- IANNACONE, LAURENCE R. (1991): The Consequences of Religious Market Structure. *Rationality and Society*. 3, 2, 156-177

- JANCSÁK CSABA (2012): A tanárképzésben részt vevő hallgatók formálódó világa. In: Ercsei K, Jancsák Cs (szerk.): *Tanárképzős hallgatók a bolognai folyamatban*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (OFI), 2012. pp. 27-53
- KOZMA TAMÁS – PUSZTAI GABRIELLA (2006): *Hallgatók a határon: Észak-alföldi, kárpátaljai és partiumi főiskolások továbbtanulási igényeinek összehasonlító vizsgálata*. In: Kelemen Elemér, Falus Iván (ed.) Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 423-453.
- KOZMA TAMÁS, Ceglédi Timea (ed.) (2010): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development
- LEHRER, EVELYN L. (1999): Religion as a Determinant of Educational Attainment : An Economic Perspective. *Social Science Research*, 28:358 – 379.
- LEHRER, EVELYN L. (2006): Religion and high – school graduation: a comparative analysis of patterns for white and black young woman. *Review of Economics of the Household*, 4. 3: 277 – 293.
- LOURY, LINDA D. (2004): Does Church Attendance Really Increase Schooling? *Journal for Scientific Studies of Religion*, 43. 119 – 127.
- MAHAFFEY, CAITLIN J. – SMITH, SCOTT A. (2009): Creating welcoming campus environments for students from Minority Religious Groups. In: Harper, Shaun R.– Quaye, Stephen J. (eds.): *Student Engagement in Higher Education*. New York-London: Routledge, 81–99.
- MORRIS, JASON M. – SMITH, ALBERT B. – CEJDA, BRENT M. (2003): Spiritual integration as a predictor of persistence at a Christian institution of higher education. *Christian Higher Education* 2. 341-351.
- PASCARELLA, ERNEST T. – TEREZINI, PATRICK T. (2005): *How College Affects Students. A Third decade of research*. San Francisco: Jossey-Bass.
- PUSZTAI GABRIELLA (2009): *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- PUSZTAI GABRIELLA – BACSKAI KATINKA – KARDOS KATALIN (2012): Vallásos közösségekhez tartozó hallgatók. In: Dusa Ágnes-Kovács Klára eds. *Hallgatói élethelyzetek*. Debrecen: Debrecen University Press
- PUSZTAI GABRIELLA (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Az értelmező közösségek, hatása a hallgatói pályafutásra*. Budapest: Új Mandátum
- PUSZTAI GABRIELLA (2004): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- PUSZTAI GABRIELLA – NAGY ÉVA (2005): Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékein. *Educatio* 2:(14.) 360-384.
- REAY, DIANE – CROZIER, GILL – CLAYTON, JOHN (2009): ‘Strangers in Paradise’? Working-class Students in Elite Universities. *Sociology*, 43. 6:1103–1121.

- REGNERUS, MARK D. (2000): *Shaping Schooling Success: Religious Socialization and Educational Outcomes in Metropolitan Public Schools*. Journal For the Scientific Study of Religion, 39. 3: 363 – 370.
- RIESMAN, DAVID (1983): *A magányos tömeg*. Közgazdasági és Jogi Kiadó
- RÓBERT PÉTER (2000): Bővülő felsőoktatás – ki jut be? *Educatio*, 9. 1:79–94.
- ROSTA, GERGELY (2010): Vallásosság és politikai attitűdök az Európai Értékkrend Vizsgálatban. In: *Mit értékelnek a magyarok?* Tomka Miklós–Rosta Gergely (eds.). Budapest: Faludi Ferenc Akadémia 427-450.
- SCHREINER, LAURIE (2000): *Spiritual fit. Fund for improvement of postsecondary education: Through the eyes of retention*. Council for Christian Colleges and Universities
- SEWELL, WILLIAM H. & ARCHIBALD O. HALLER & ALEJANDRO PORTES (1969): The Educational and Early Occupational Attainment Process. *American Sociological Review* 34.1. 82–92.
- SHERKAT, DARREN S. (2007): *Religion and Higher Education: The Good, the Bad and the Ugly*. Social Science Research Council. (<http://religion.ssrc.org/reforum/Sherkat.pdf> 2010. 07. 25.)
- SPADY, WILLIAM G. (1970): Dropouts from higher education. An interdisciplinary review and synthesis. *Interchange* 1.1. 64–85.
- SZEMERSZKI MARIANNA (2010): Regionális eltérések a harmadfokú továbbtanulásban. In: Kozma Tamás (szerk.): *Régió és oktatás. A Partium esete*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development 168–186.
- TINTO, VINCENT (1993): *Leaving college. Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. The University of Chicago Press, Chicago-London.
- TITARENKO, L. (2007): Religion as an Indicator of Post-Soviet Transformation. In Révay E.–Tomka M. eds.: *Eastern European Religion*. Pázmány Társadalomtudomány 5. Budapest–Piliscsaba: Loisir, 33–51.
- TOMKA MIKLÓS (2011): *A vallás a modern világban*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet
- TOMKA, M. Vallási helyzetkép (2010): In *Mit értékelnek a magyarok?* Rosta, G, Tomka, M., (eds.). Budapest: Faludi Ferenc Akadémia 401-426.
- WEBER, MAX (1982): *A protestáns etika és kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat